

Зиновій Книш

"Євреї" чи "Жиди"

Репринтне видання

Підписано до друку 03.06.2019 р. Формат 60x84 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 16,5.

ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.

КОРОТКЕ НА ПОЧАТКУ СЛОВО

“Євреї” чи “жиди” — це перероблена й доповнена частина одного розділу з більшої праці п.з. “Українсько-жидівські взаємини упродовж історії”, що її довів я тільки до Хмельниччини в першому з задуманих трьох томів.

У первісному вигляді передав я цей розділ одному українському тижневику, щоб надрукувати як газетну статтю.

Пролежав він у “редакційній течці” доброго пів року і нарешті, на мою рішучу вимогу або друкувати, або віддати мені машинопис, таки вирішено її друкувати, пустивши підвалом.

Почала вона знову “ждати на свою чергу”, аж коли мені це набридло, я відтягнув її з редакції, доповнив деяким новим інформаційним матеріалом і рішився пустити її в світ окремою книжечкою, хоч може це комусь і не було до вподоби.

Не така то вже легка справа в сьогоdnішньому часі, коли кількість читачів маліє, а кошти видання більшають.

На жаль друкарня не має спеціальних знаків, що вживаються у французькій, німецькій, еспанській та польській абетках, тому не можна як слід передати, як пишуться в тих мовах “жид”, “єврей” і похідні з них слова. Та для нас важливе не те, як вони пишуться в чужих мовах, тільки як перекладаються на українську мову.

Все ж таки я рішився взяти на себе цей ризик. Може тема книжечки викличе цікавість, одних подратує, других порадує, а третіх примусить вийти з байдужности. В кожному з тих випадків зробить вона корисне діло.

І з тією надією автор вітає читачів.

ЗИНОВІЙ КНИШ

I

Питання, з ким маємо діло, з євреями, чи з жидами, може декому здаватися занадто мало важним, щоб витрачати час на дискусію над ним, але для тих, що стоять за самобутність і чистоту української мовної культури, що борються з русифікацією, вона набирає засадничого значення.

До другої світової війни в нікого не було потреби застановлятися над тим. Українці в Західній Україні, на Буковині і на Закарпатті вживали назви “жиди”, звикли до неї здавен-давна, та й самі жиди послуговалися тією назвою, коли говорили з українцями. Українці за Збручем уживали назви “євреї”, бо так рішила московська більшовицька партія і так їх учили в школі. Як воно було в глибоких народних низах — не беруся говорити, бо не мав змоги того досліджувати. Але в розмовах з українцями, що їх примусово вивезено на роботи до Німеччини — склалося так, що мав я безліч до того нагод — і також з деякими звільненими воєнними бранцями, що працювали в Німеччині, я чув то “жид”, то “євреї”, коли ж зустрічався з ними частіше і вони чули, що я вживаю тільки слова “жид”, вони й собі відкинули назву “євреїв” і перейшли на “жидів”. Навіть молоді дівчата-робітниці, що працювали в сільському господарстві, або подекуди, як от у Відні, домашніми помічницями. Звідки ж вони могли знати таке слово? Ані в школі, ані в

заборону вживати деякої термінології, виконується таким способом в Україні.

Все те, авжеж, академічне теоретизування і в нічому не може змінити фактичного стану, хіба що виказати принизливе положення Уряду України, хоч і комуністичного, але в положенні: “Скачи враже, як пан каже”.

Отож, кінчаючи, вертаємося знову до початку, що в Україні слово “жид” заборонене, що ніде його не надрукують, а хто вперто вживатиме усно, того прикоськають прикрими наслідками, може навіть наразитися на карну відповідальність.

Але хто може змусити українців у вільному світі коритися московській мовній політиці? Чому ми маємо і тут, поза межами совєтської влади, добровільно прикладатися до русифікації нашої мови? Чому нести з собою за океан московське мовне сміття — “євреї”, “Штати”, “абзаці”, “вокзали”, “осмислення”, “було постановлено”, “було відкрито” і т.д., і т.д.?

Писав колись Шевченко, що підрастають перевертні

І допоможуть москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку здіймати.

Сорочку вже зняли, тепер здирають шкуру. І знаходять спільників “патріотів”, що відбирають у неї останнє, що лишилося, — матірню мову.

стосунках з безмірно розгалуженими совєтськими бюрократичними установами і тим більше з самими жидами, вони того не чули. Не навчилися його теж між німцями на чужині. Значить, принесли його з народу в Україні, де воно жило в народній мові поруч урядового “євреї”.

По війні перебув я кілька років у Франції. Ще з довоєнного часу жило там чимало українських селян, що виїхали туди на працю з наміром згодом вернутися додому. Перешкодила тому війна. Найбільше контактів мав я з галицькими, менше з волинськими українцями з довоєнної Польщі, але немало було серед них колишніх українських військовиків з Наддніпрянщини. Існувало там товариство “Український Народний Союз”, як надбудова над місцевими товариствами, що майже завжди називалися “Просвітами”. Всі ті товариства мали своїми членами націоналістів або прихильників націоналістів. Були й інші товариства, та я до них не мав ніякого відношення, зате частенько, майже кожної неділі виїжджав до підбудови “Українського Народного Союзу” чи то з доповіддю, чи то як делегат від централі на збори, а то й на звичайні відвідини до знайомих. Майже весь інтелігентський і освічений елемент — хоч і небагато його було — творили там наддніпрянські українці. Балачки йшли про це й те, немало про жидів — це саме була пора, коли по всьому світу йшла пропагандно-інформаційна акція про те, як німці нищили жидів. З рукою на серці можу сказати, що за всі ті три роки мого перебування у Франції ні разу не почув я там слова “євреї”, тільки “жид”, і то зовсім не в згідливому значенні, мова була про них так само, як про французів, німців чи італійців і т.д. Може тому, що назва жидів

французькою мовою бринить подібно до нашої, вимовляється вона “жюїф”.

Тому, що до Франції приїхав я уже знаючи французьку мову, доводилося мені нераз полагоджувати всякі справи моїм землякам у французьких урядах та установах. Стрічався я там з жидами, що полагоджували такі ж самі справи з рамени жидівських комітетів чи допомогових товариств. Деякі з них говорили по-польському, але знали чи пак розуміли українську мову, а деякі розмовляли по-українському. Я їх і вони себе називали тільки “жидами”, ні коли “євреями”. Пару разів наткнувся я на жидів з Угорщини чи з Румунії, ані я їхньої, ані вони моєї мови не знали, тож розмовляли ми або французькою, або німецькою мовами і тоді вживали слів або “юде”, або “жюїф”.

Коли ж дальша мандрівка долі кинула мене в Канаду, застав я тут велику українську громаду, видавалися книжки українською мовою, виходили часописи. Якось не можу собі пригадати, щоб у тих українських газетах Канади або Америки натрапляв я на “євреїв”. Скрізь були ті здавна мені відомі “жиди”.

Справа почала мінятися, коли за океан хлинула велика хвиля української “скитальської” еміграції з Європи, між ними багато освічених українців, що вирвалися з большевицького раю. Почали вони дописувати до преси, видавати журнали і вслід за тим щораз частіше з’являлася в друкованому слові назва “єврей”. Я певний, що нікому й у думці не було русифікувати в той спосіб українську мову, попросту роками звикли до того в школі, урядовому (бо іншого там не було) публічному житті. Спочатку не дуже на те зверталася увага, але дедалі “єврей” почав витискати

Власне, невідомо точно, це треба б ще прослідити, від коли і правно і фактично така заборона могла зобов’язувати в Україні. Бож якийсь час ще УРСР мала сповідні знаки окремого, хоч союзного Уряду. Чи повторив цей уряд у своєму засягові діяння на своїй території московський “указ” з 1918 року? Чи просто задоволься тим, що “Москва льокута — кавза фініта”.²¹

Приступивши до Союзу Советських Соціалістичних Республік, Україна формально-правно, як республіка, стала Союзною Республікою, що має свої окремі “республіканські права”, хоч найважливіші справи з того вийняті, підпадають під “союзні”. Але хоч має окрему комуністичну партію, то не має в партійних справах ніякої самостійності, є виконавцем Комуністичної Партії Союзу. А що держава підлягає там партії, то всі права й закони схвалені в централі комуністичного організованого руху, цебто в Москві, можуть виконуватися в Україні не через республіканський державний апарат, тільки через Комуністичну Партію України, як філію Всесоюзної. Вона видаватиме доручення державному апаратові і той мусить їх виконувати, щонайвище може таке виконання попередити власним “декретом” чи “указом”. В той спосіб усі схвалені в Москві настанови віа комуністична партія матимуть фактичну важність і застосування в Україні. І схвалена свого часу в Москві постанова про способи боротьби з антисемітизмом, що включає в собі

²¹ Парафразований латинський виступ з “рома Льокута-кавза фініта”, тут — Москва сказала — і скінчена справа.

нехить чи навіть ворожість москаля до жидівства — це друге. Минав час, міцніла совєтська влада, жиди стали непотрібні й невидітні і їх позбувалися й переслідували, найперше як троцькістів, пізніше як сіоністів.

Заводити таку заборону в Україні не було потреби, бо тут назва “жид” була ознакою національності, а не образою чи лайкою. Навіть совєтська влада не мусіла б видавати такої заборони, як засобу боротьби з антисемізмом. До таких засобів могли належати: усувати старі, царськорєжимні, дійсно проїняті антисемітським духом заборони мешкати жидам у великих містах, і навіть по селах. Велика більшість жидів жила довго по маленьких містечках і пригородках, як маса, тільки одиці поселялися на селах. Скасувати заборону жидам, чи обмеження вступу, студіювати в університетах, уневажнити всякі урядові, військові чи професійні обмеження. Все те відразу зробила національна українська влада, ще заки большевики окупували Україну.

Тут насувається ще одне, юридичне, застереження, хоч тепер воно чисто теоретичне, без ніяких практичних можливостей. Постанова Ради Народних Комісарів у Москві 1918 року могла обов’язувати тільки на території, що підлягали під її владу. Україна тоді була від Москви відокремлена, мала свою владу і свої закони. Не можна видавати закони з важністю на території чужої держави. Навіть коли постав большевицький український уряд у Харкові, постанови Ради Народних Комісарів у Москві формально не мали обов’язкової сили там, де виконував свою владу цей Уряд. Могли служити тільки політичною орієнтацією і моральним зобов’язанням іти слідом за Московою.

“жиди” з журналістичної та літературно-наукової продукції. Ба, почалися дискусії і спори за те, як правильно має бути по-українському: жид чи євреї. Одні не дуже тим турбувалися, але були такі, що з завзяттям гідним ліпшої справи схрещували шаблі в обороні “єврея”, подібно як і за “штатами” чи іншою московською мовною казюнциною, що засмічує українськунуву. Два великі видавництва ввели в своїх публікаціях виключно тільки “єврейщину”. Наближалася пора, щоб бити в дзвін на тривогу, бо публіка читала це в газетах і поволі й собі переймала цей звичай, бо коли так пишуть у газетах, то значить так повинно бути.

Покищо все те варилося тільки між українцями. Зв’язків з жидами майже не було, не було потреби думати, якої назви вживати у взаєминах з ними. Жиди жили в своєму світі, українці в своєму, стрічалися з собою хіба одиці в приватних, сусідських, професійних і т.п. справах.

Не будемо вдаватися в причини чому так сталося, бо не дуже це безпечна справа, але прийшла пора т.зв. круглих столів, спільних розмов, обережних наближень між українцями й жидами, — тут уже справа стала рубом: як до них говорити. В жидів того клопоту не було. Вони знали, що не говорять з “малюросами”, “кюжноросами”, “русинами”, “карпаторосами”, тільки з українцями, бо в нас була вже тільки одна назва на означення нашої національності. Інакше діло з українською стороною. Якщо було діло з жидами, що не знали української мови, розмова йшла англійською мовою і тоді одні других називали такою назвою, що вживається в англійській мові. Отже поруч себе сиділи “юкрейнієнс” і “джуз”. Але якось воно йшло, не знаю, як

давали собі раду і який там установлено для тої справи “дипломатичний протокол”.

II

Вдруге змінилося положення, коли в Ізраїлі постало “Товариство жидівсько-українських зв’язків”.¹ Коли воно закладалося, мабуть небагато мало членів. Це були або жиди, що приїхали безпосередньо з України, або може з інших республік чи областей Союзного Союзу”, але своїм походженням, професією чи працею були якимсь чином зв’язані з Україною. Були між ними й такі, що аж у концентраційних таборах пізнали українців і навіть подружили з ними. Тому й не було б дивно, якби назвали вони своє Товариство “єврейсько-українським”, а не “жидівсько-українським”. Бо відколи заволоділа в Україні московська советська система, мусіло вживатися тільки означень “єврей” та “єврейський”. Щоправда, колись і в Росії загально вживалися назви “жид” і “жидівський”, але десь так від половини царювання Олександра II слово “єврей” почало випирати з мови слово “жид”, уважаючи його образливим. Чи це діялося під тиском жидів, чи московської ліберальної інтелігенції, не скажу, та й не важне воно тут для нас. Вистане нам ствердити, що під кінець XIX сторіччя слово “єврей” здобуло собі право громадянства в московській мові, ввійшло в щоденний ужиток у шкільній, літературній та розмовній

¹ Не знаю, яка його дійсна статутова назва. Українська преса за океаном писала то про “Товариство жидівсько-українських зв’язків”, то про “Товариство єврейсько-українських зв’язків”.

Проціян — народний комісар хліборобства. Вірменин.

У ті часи уряди змінювалися часто, одні відходили до іншого відрядження, другі займали їх місце. Тут заповнений склад першого уряду вже тоді, коли центр большевицької влади перенісся з загроженого інтервенціями Петрограду до Москви. Чи цей склад точно відповідає дійсному в той час, трудно сказати без довшої і трудної перевірки по різних особових словниках, енциклопедіях і т.п. тим більше, що багато їх пізніше, за Сталіна, знищено, щоб не лишився слід по немилих йому особах.

Підсумовуючи, бачимо, що на 18 перших народних комісарів були: 2 родовиті москалі, 1 пів-москаль, 1 грузин з домішкою жидівської крові, 1 вірменин і 12 жидів. їх була хмара в усіх народних комісаріятах у різних партійних і державних установах аж до самого низу і це вже відома в світі справа, що без активної підтримки жидівського елемента большевицький режим навряд чи міг би перебороти всі початкові труднощі. Але для нас це тут побічна справа.

Ясно, що як самі жиди в комуністичній партії, так теж інші большевики прямували до того, щоб зникли всі давніші глибоко в московському народі закорінені неприхильні жидам настрої і під кличем боротьби з антисемітизмом видано й заборону назви “жид”, що і серед жидів і серед великої частини ліберальної та взагалі лівацької інтелігенції мала образливий для жидів посмак. В той спосіб хотіли тісніше зв’язати жидівські маси з большевицьким режимом.

Пізніша історія показала, що зміна назви, це одне, а